

VU Research Portal

Geschiedenis als strijdbijl. Burgerij, gemeenslieden en magistraat in Zutphen (vijftiende tot achttiende eeuw)

Frijhoff, W.T.M.

published in

Geschiedenis in Zutphen. Over geschiedschrijving geschiedbeoefening en historisch besef. Opstellen aangeboden aan Dra. M.M. Doornink-Hoogenraad

1988

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Frijhoff, W. T. M. (1988). Geschiedenis als strijdbijl. Burgerij, gemeenslieden en magistraat in Zutphen (vijftiende tot achttiende eeuw). In *Geschiedenis in Zutphen. Over geschiedschrijving geschiedbeoefening en historisch besef. Opstellen aangeboden aan Dra. M.M. Doornink-Hoogenraad* (pp. 40-55). De Walburg Pers.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Geschiedenis als strijdbijl

Burgerij, gemeenslieden en magistraat in Zutphen
(vijftiende tot achttiende eeuw)

WILLEM FRIJHOFF

Oude steden laten zich graag voorstaan op een rijk verleden. Zutphen vormt daarop geen uitzondering. Het is een oude stad met een wisselvallige en bewogen historie, nu eens geteisterd dan weer begunstigd door de omstandigheden en door het vermogen van de gezamenlijke burgerij om daarop in te spelen. Tot die historische omstandigheden hoort ook de geschiedenis van de stad zelf. De materiële en geestelijke rijkdom, de regionale functies en andere troeven die de stad zich in het verleden heeft verworven, kunnen een krachtig element van stedelijke dynamiek worden, mits men zich er goed van bewust is en men ze op de juiste wijze weet te gebruiken. Aldus beschouwd is het verleden geen dood, geëificeerd attribuut waar een stad vrij mee kan pronken of last van heeft, maar het kan, als levend en werkend geheugen van de sociale groeperingen waaruit de stedelijke burgerij is samengesteld, de inzet worden van een collectieve strategie en een factor van ontwikkeling van de onderlinge verhoudingen.

Nu kan de vraag naar het collectief gebruik van het verleden globaal op twee manieren worden gesteld. Waar had men het over? En hoe ging men met geschiedenis om? De eerste vraag bekommert zich vooral om de inhoud, om het kennisniveau, om de historische bagage die de burger bezat of kon bezitten. Bij de tweede gaat het meer om de denktrant, om de wijze waarop historische gebeurtenissen tot inzet van actuele belangen werden gemaakt. Natuurlijk zijn beide aspecten niet echt van elkaar te scheiden, maar voor een juiste analyse is het belangrijk minstens een poging tot onderscheid te wagen. Hoe het ook zij, beide vragen stellen ons op de eerste plaats voor het probleem hoe de betrokken burgers aan hun kennis kwamen en welke gelegenheid zij hadden om een bepaald geschiedbesef te ontwikkelen. Wat lazen zij? ¹ Maar vooral: wat kan de invloed van hun vorming geweest zijn op de wijze waarop ze dat verwerkten? Weidse problemen, waarop het antwoord vaag moet blijven. Maar een poging daartoe is minstens mogelijk.

De vraag naar het gebruik van het verleden zal hier worden toegespitst op een simpele casus, die echter het voordeel heeft dat er een lange-termijn-perspectief mee gemoeid is, zodat we ons de vraag kunnen stellen of dat gebruik van het verleden in de loop van de geschiedenis ook veranderd is. Die casus is het conflict tussen de burgerij, het college van gemeenslieden en de magistraat. In de achttiende eeuw zou dit onder de naam Plooierijen bekend worden ², maar het speelde reeds in de late vijftiende eeuw (en mogelijk al eerder), terwijl het aan

het eind van de Republiek onder het vaandel van de Patriottenbeweging werd uitgevochten. Inzet van dat conflict was steeds de beslissingsmacht over het bestuur van de stedelijke samenleving. De historische elementen waar de partijen mee werkten bestonden in hoofdzaak uit de stadsrechtbrief waarbij een college van twaalf schepenen werd ingesteld (uit welke tijd die brief precies dateert doet hier niet terzake), uit de grafelijke privileges die de bestuursvorm bevestigden, met name dat van 1330 waarbij de schepenen het recht werd erkend zelf hun college aan te vullen, en voorts uit de tot feitelijke rechtsbronnen verheven en met documenten gelegitimeerde uitkomsten van de machtsstrijd bij de diverse episoden van het conflict.

Voor een juiste interpretatie is het noodzakelijk inzicht te hebben in de sociaal-culturele positie van de partijen binnen de stedelijke samenleving. Wat de magistraat betreft, is dat relatief simpel. Het oligarchiseringsproces dat het coöptatiesysteem meebracht, vormde één van de belangrijkste grieven van de burgerij: de magistraat was de bestuurlijke elite in de meest letterlijke zin van het woord. Wel moet worden onderstreept dat die elite in de loop van de eeuwen niet steeds dezelfde positie heeft ingenomen op de socio-professionele schaal. In de vroege zestiende eeuw, wanneer het tweede grote conflict zich afspeelt, zijn verscheidene schepenen nog actief als vermogend koopman of brouwer.³ Twee eeuwen later, tijdens de Plooierijen, valt daar geen spoor meer van te ontdekken (tabel 1).⁴ De schepenen⁵ worden dan uitsluitend gerecruteerd uit de adel, de intellectuele beroepen (steeds juristen) en het legertje functionarissen van Stad en Kwartier dat het schepencollege merendeels zelf had aangesteld. De enige uitzondering is de juist ten gevolge van de Plooierijen in 1704 aangestelde schepen Hendrik Couleman, een lakenkoper en lid van het kramersgilde, die echter relatief acceptabel zal zijn geweest omdat hij in zijn jonge jaren theologie had gestudeerd in Leiden. Intellectueel paste hij in het gangbare schepenpatroon, want meer nog dan door een gemeenschappelijke sociale positie, werden de schepenen gekenmerkt door de homogeniteit van hun intellectuele vorming (tabel 2).

Van de in de periode 1674-1749 aangestelde schepenen en secretarissen had meer dan 90% met zekerheid een vorming aan de Latijnse school en/of academie genoten. De lacunes van de documentatie in aanmerking genomen⁶, mag gerust worden gesteld dat de totaliteit van de magistraat bestond uit mannen die door hun klassieke en veelal tevens juridische opleiding tot een gemeenschappelijke denktrant waren gevormd. In hun geschiedopvatting, geijkt aan auteurs uit de antieke oudheid, was het verleden ongetwijfeld in eerste instantie een reservoir van uit de historische context geabstraheerde voorbeelden (*exempla*) die richtlijnen gaven voor het politieke handelen of voor een zedelijk hoogstaand leven, of van bewijsplaatsen voor verworven rechten.⁷ Die geschiedopvatting mag cyclisch worden genoemd in zo verre het 'terug naar vroeger' (antieke deugden, oude rechten) daarin domineerde. We vinden dat welsprekend terug in de titels van de redes die de leerlingen van de Latijnse school bij hun vertrek naar de academie plachten te houden.⁸ Voor zover daarin van geschiedenis sprake is, gaat het om de voorbeeldwaarde van de grote gestalten uit de antieke

oudheid. Daarnaast horen we de ideologie van de stedelijke elite doorklinken in de pleidooien voor eendracht die in 1765 (*De legibus concordiae civilis vinculis*) en in 1770 (*De concordia, valido civitatum praesidio*) werden gehouden door resp. de schepenzoon Pieter Hasebroek (vanaf 1788 zelf schepen) en door Jan Steven Wentholt, zoon van de commies van de gedeputeerden, tevens burgemeester van Groenlo Pieter Wentholt, later zelf secretaris van Zutphen en in de Bataafse tijd afgevaardigde naar Constituante en naar Vertegenwoordigend Lichaam.⁹ Pas in 1791 wordt in het Nederlands – niet toevallig – een rede gehouden ‘Over het nut der Geschichtkunde’ door een telg uit de middenklasse, Jacques van Allen, zoon van de koster en later zelf predikant van de Waalse kerk.

Het zou te ver gaan daarmee zonder verder bewijs te willen suggereren dat het nieuwe geschiedbesef ontstaan is in de middenklassen. Zeker is wel dat ze in de periode die ons aangaat een dominante rol speelden in het college van gemeenslieden. Aan de sociale samenstelling van dat college is tot nu toe nauwelijks of geen aandacht besteed. De schaarse namen die wij uit de zestiende eeuw kennen wekken de indruk dat het toen in veel gevallen om gildemeesters uit de meer kapitaalkrachtige beroepen ging: het bouwbedrijf, het edelambacht, de laken- en bontnering. Het onderscheid met het schepencollege steunde met andere woorden nog niet overwegend op socio-professionele kenmerken, maar was veeleer het gevolg van een oligarchiseringsproces dat binnen een min of meer homogene sociale laag bepaalde familiecomplexen de macht in handen gaf. Wanneer de opkomende schrijftafelcultuur de behoefte aan ambtenaren en geletterden doet toenemen, maken die families van hun positie gebruik om zich de ambten toe te eigenen en zich, door systematische schoolgang en academische vorming, de intellectuele habitus te verwerven die voor een goede ambtsuitoefening nodig was. Daarmee is de cirkel gesloten: bestuurlijke en intellectuele elite gaan samenvallen en kunnen dit met een beroep op hun kennis- en opleidingsniveau ook legitimeren.

De gegevens over de sociale samenstelling van het gemeensliedencollege, die pas vanaf het laatste kwart van de zeventiende eeuw op volledigheid aanspraak kunnen maken, laten zien dat dit college een soortgelijke ontwikkeling moet hebben doorgemaakt, zodat het aan de vooravond van de Plooierijen nauwelijks meer was dan een voorportaal van de magistraat (tabel 1).¹⁰ Alleen bemiddelde kramers, apothekers en wijnkopers wisten er toen een plaats in te veroveren. De Plooierijen markeren hier een duidelijke breuk. De gilden weten in de woelige jaren 1703-1705 opnieuw een ruime meerderheid in het college te verkrijgen en die ook te behouden, ondanks een zeker herstel van de groep ambtenaren en geletterden vanaf 1705. Of deze ontwikkeling in termen van sociale hiërarchie als een democratisering mag worden betiteld, is overigens maar de vraag. De drie gilden waarvan het aandeel in het gemeensliedencollege groter is dan onder het totaal aantal gildeleden (namelijk de kramers, de tappers en wijnkopers, en de zilversmeden) leveren in 1703 samen ruim driekwart van de gemeenslieden uit de gilden, doch slechts één derde van de gildeleden zelf.¹¹ De

vier gilden van het textielambacht (klee- en lakenmakers, linnen- en bomba-zijnwevers) blijven heel de periode buiten het college, met uitzondering van koordewerker Wolter Maassen, een roerige ambachtsman die in 1703 niet bij een gilde stond ingeschreven, maar als luitenant van de Nieuwstadscompagnie en voorzanger in de Nieuwstadskerk een persoonlijkheid in zijn wijk moet zijn geweest; andere kwaliteiten dan zijn beroep hebben bij zijn overigens kortston-dige aanstelling de doorslag gegeven.

Vanaf 1703 wordt, met andere woorden, het college van gemeenslieden over-heerst door wat wij thans de beter gesitueerde middenstand zouden noemen. Nieuw is dat de vijf gilden uit de middenmoot (smeden, schoenmakers, bakkers, schippers en het timmer- en bouwbedrijf, het Vier-Gekroondengilde geheten) er nu een kleine, maar permanente vertegenwoordiging in hebben. De lagere klas-sen, zoals de semi- of ongeletterde stadsfunctionarissen, de loonarbeiders en de gildeknechts, komen echter in het geheel niet aan bod, ook niet bij de omwente-ling van 1703. Dat overwicht van de betere middenstand heeft ook gevolgen ge-had voor het scholingspeil van het college. Zutphen was vanouds een stad met een hoge alfabetiseringsgraad, althans onder de mannen.¹² We vinden dat terug op de lijst gildeleden van 1703. Vermoedelijk waren toen slechts 20 van de 386 leden (5.2%) niet in staat hun handtekening te zetten.¹³ Maar juist in de betere middenstand gingen de ambities verder: 32 van de 85 geïdentificeerde ge-meenslieden uit het kramers- en het tappersgilde (38%) hadden de Latijnse school bezocht; 7 van hen waren zelfs naar de academie geweest. Hoewel de achttiende eeuw zich kenmerkte door een dalend aandeel van de middenklassen in de hogeschoolbevolking en zich dat ook in de scholingsgraad van het ge-meensliedencollege weerspiegelde (tabel 2), bestond er een groeiende tendens om uit de gilden juist die personen tot gemeensman te kiezen die minstens La-tijns onderwijs hadden genoten, zodat het aandeel van de in de klassieke cultuur geschoolden per saldo gelijk bleef, ja zelfs licht groeide.

Voor de scriba van het college van gemeenslieden, die de uitgaande stukken zo niet concipieerde dan toch minstens redigeerde, geldt dat in alle gevallen: Lambert Verbeek, scriba in 1703, was kerkmeester en had de Latijnse school gevolgd; Hendrick ter Beeck, scriba vanaf 1706, was te zelfder tijd praeceptor aan de Latijnse school en trouwens een gepromoveerd geneesheer; Johan van Hummel (1715), zoon van een procureur, was zelf doctor in de rechten; kramer Jan Maas (1716) is weliswaar niet aan de Latijnse school teruggevonden (wel zijn zoon Antony die predikant werd), maar hij was tolschrijver. In elk geval werden de belangrijke stukken uit zijn ambtsperiode aanwijsbaar geredigeerd door advocaat mr. Willem Welmers. Diens jongere broer Wolter Welmers, die te Franeker en Lingen had gestudeerd, was scriba van 1719 tot 1728.

Welk belang deze analyse voor ons thema heeft, zal duidelijk zijn. Sociaal ge-sproken vormden magistraat en gemeensliedencollege resp. een elite en een sub-elite, waarbij laatstgenoemde aan de top een forse neiging tot overlapping met de elite had. In cultureel opzicht mag echter ook op lager niveau – dat van de betere middenstand die de toon aangaf in gilden en compagnieën – een verre-

gaande gemeenschap van geschiedvisie, van historische habitus, tussen beide colleges worden verondersteld. De inhoud van dat geschiedbeeld werd evenwel weer gemoduleerd door de aspiraties, de ambities en de pogingen tot legitimatie van verworven of nieuwe rechten van de kant van de onderscheiden colleges.

Zo duidelijk als samenstelling, taak en verkiezingswijze van het college van schepenen in de Zutphense rechtsbronnen worden beschreven, zo duister is de wordingsgang van dat van de gemeenslieden. We mogen veronderstellen dat de 'gemeynte' c.q. 'gemeyne stadt' die in twee oorkonden van 1330 naast schepenen en raad optreedt, een soortgelijke betekenis had als de middeleeuwse term 'universitas' en ook een vergelijkbare ontwikkeling heeft doorgemaakt.¹⁴ Van een gemeenschap van rechthebbenden, de burgerij, zal zij naar een college van vertegenwoordigers van die rechthebbenden zijn gegroeid, waarna tenslotte de taak van de vertegenwoordigers tot een vaste functie zal zijn geïstitutionaliseerd. Het resultaat van die ontwikkeling zien we aan het eind van de vijftiende eeuw, wanneer er een vast aantal 'toegedeputirden burgeren' of 'verordenten van der gemeynheit' zijn, de 'geswaren sestien' of, zoals de stad Nijmegen dat formuleerde, 'den seshien vander gemeynten die den rade aldaer [nl. te Zutphen; W.F.] toegevuecht zyn'.¹⁵ Deze horen de stadsrekeningen af, bevestigen nieuwe keuren en nieuwe functionarissen, bemiddelen bij conflicten met de magistraat, plegen overleg met schepenen en raden 'soe die saicke famois is'.¹⁶ Hun taak ligt dan dus uitdrukkelijk op het bestuurlijke vlak, niet op dat van de rechtspraak.¹⁷ Zonder een duidelijk geschreven rechtsgrond vormt het college van gemeenslieden een soort toezichthoudend complement van de magistraat, een raad van wijze mannen die het welzijn van de stad moet verdedigen tegen excessen en misbruiken. Hoe de formele samenstelling van dit college aanvankelijk was, is niet duidelijk. Zeker is wel dat het al in de vroege zestiende eeuw mede als een vertegenwoordiging van de gilden werd beschouwd.¹⁸ Mogen we hier een groeiende tegenstelling tussen een professionele groep bestuurders en de massa van de produktieve burgers in zien? Verteeders tegen kostwinners?

In elk geval is het financieel beheer de inzet van het eerste duidelijke conflict tussen magistraat en burgerij in 1492/93, wanneer de krijgsuitgaven ten behoeve van de hertog tot nieuwe accijnzen nopen.¹⁹ De gedeputeerden van de burgerij eisen een nauwkeuriger naleving van de privileges en keuren en een scherper toezicht op het financieel beheer. Van een eis tot eigen beheer door de burgerij lijkt geen sprake. Integendeel, het college van 18 (16 gemeenslieden en de 2 kerkmeesters die gewoonlijk in symbiose met hen optraden), dat in die jaren voor het eerst gestructureerd naar voren komt²⁰, stelt zich slechts een corrigerende taak: de oude rechten en privileges zijn goed zoals ze zijn en moeten zo volmaakt mogelijk worden nageleefd, dan zal alles weer goed komen. Terug naar vroeger, met andere woorden.

De druk van de financiële malaise tijdens hertog Karels bewind bewerkt echter een langzame mentaliteitsverandering. In 1526 komt het tot een beslissende stap. Een oproer onder de burgerij dwingt de magistraat niet alleen om opnieuw

trouwe en nauwkeurige naleving van de aloude keuren en de gildestatuten te beloven, maar ontnemt de schepenen tegelijk het beheer over de financiële middelen. In het vervolg worden de stadsrentmeesters door de gedeputeerde burgers aangesteld.²¹ Het principieel belang van die overwinning van de burgerij kan moeilijk worden overschat. Er was een bres geslagen in het hechte bouwwerk van verleende en verworven rechten, doordat stadsbestuur en financieel beheer voortaan bij twee gescheiden gremia waren gelegd. Vooral brak bij de burgerij nu het inzicht door dat zij niet gedoemd was steeds weer lijdzaam te verwijzen naar de oeridylle van de oude rechtssituatie, maar dat zij zelf als rechtscheppend subject kon optreden en zelf naar een toekomst toe kon werken die geen simpele herhaling van vroeger was.

Voor het eerst wordt de gangbare cyclische geschiedopvatting hier gecombineerd met een lineair toekomstperspectief. Is het toeval dat kort daarvoor een andere beweging in de stad werd gesignaleerd die eveneens een nieuwe toekomst beloofde op basis van de afschaffing van eeuwenoude franje en van een herinterpretatie van de simpele oerbodschap, namelijk de lutherij?²² Al hoeft er inhoudelijk geen band tussen beide te worden gepostuleerd, de overeenkomst in denktrant is frappant.

Heeft de burgerij al spoedig weer iets van haar inspraak moeten prijsgeven? Vanaf 1531 blijkt het college van gedeputeerde rentmeesters weer vervangen door een functionaris, al bleef die dan ook uit de burgerij komen. De dood van hertog Karel in juni 1538 maakte de weg vrij voor een nieuwe uiting van onvrede en een nieuwe stap. De gilden riepen het college van 18 bijeen en stelden onomwonden de vraag of het 'bliven willen by den raidt offte by die gemeine burgeren'.²³ Het antwoord van de gemeenslieden toont dat het idee van een dubbele machtsbron intussen aan kracht gewonnen had: 'antworden, dat zy bliven willen by dat gemeinebeste ind by die gerechticheit oerer alderen ind viralderen in gestorven sin'. Betekent dit dat de werkelijke macht niet door oude documenten wordt gelegitimeerd, maar bij de in actu verzamelde burgerij (het gemenebest) ligt, voorzover die, met een beroep op de traditie van de voorvaderen, rechtmatig optreedt? Dat zou een authentieke democratie hebben betekend, en weinig minder dan revolutie. Zeker is dat de gemeenslieden de kant van de gilden kozen en van de magistraat het verwijt kregen tweedracht tussen raad en burgerij te zaaien. De eis van de gemeenslieden om de stedelijke privileges te mogen inzien en vooral dat zij 'den erffraidt aiff hebben' wilden, laat zien dat de burgerij meende dat het gesloten schepenenmilieu de oude rechtsbronnen misbruikte en dat het coöptatiesysteem geen rechtsgrond bezat.²⁴ Toen schepenen Johan van Voorthuisen het privilege van 1330 voorlas en zich voor de eerbiediging van de bestaande rechtsorde op de legitimatie daarvan door de vorst beriep, bleek die intieme overtuiging van de burgerij onjuist. Maar tegelijk kwam nu aan de dag dat zij haar geloof in die rechtsorde feitelijk had verloren: 'Sie hebben geroepen: sie vraechden nae gienen zegel ond brieven; sie wolden 't van ons [= de schepenen; W.F.] gedaen hebben; myn gnaedige zelige heer [= de hertog; W.F.] hed oeck voele zegel ond brieve gegeven, die syn gnaeden niet geholpen hed; sie wolden 't hebben!'²⁵

Een jaar later slaagt de burgerij er dan ook in een nieuw gemeensliedencollege van 44 leden in te laten stellen dat de totaliteit van de burgers in en buiten de gilden kan vertegenwoordigen: 2 gekozenen uit elk van de 10 gilden, en 6 uit elk van de 4 stadswijken, 'ond die solden allet regiment van der stat an sich hebben'.²⁶ Toen opnieuw voorlezing van de privileges werd gedaan, stelden de gemeenslieden dat 'die segel ond brieve weren bundiger dan syn gnaeden placate ond en wolden niet anmarken dat wy sulx niet kyren en cunden'.²⁷ De burgers bleven bij hun eis de schepenen zelf te mogen kiezen, waarop de raad zijn conclusies trok en de stad verliet. Ontegenzeglijk een consequente en symbolisch zwaar geladen daad.

De burgerij neemt bij dit conflict een dubbelzinnige positie in. Enerzijds wijst zij het cumulatieve karakter van de wetgeving af en voert ze een hiërarchie van rechtsbronnen in: het nieuwe, al komt dat ook van de vorst zelf, is ondergeschikt aan het oerrecht, dat eenvoudig en duidelijk is. Terug naar vroeger. Anderzijds verheft zij zichzelf tot nieuw subject van rechtsschepping met een beroep op datzelfde oerrecht: zij vraagt de magistraat, als gemandateerd door de stadsrechtbrief, immers die nieuwe, dubbele bestuursstructuur te legitimeren. De magistraat zelf denkt vanuit een meer cumulatieve, lineaire geschiedvisie: het nieuwe recht bouwt op het oude voort, preciseert of vervangt het. In beide gevallen behoudt de stadsrechtbrief een schier sacrale, mythische waarde; van aanpassing daarvan is geen sprake. Het cyclisch fundament van de geschiedvisie blijft dus onaangetast, maar de inhoudelijke invulling hangt af van wat de groepen vanuit hun sociaal-politieke positie met de geschiedenis willen doen: een machtspositie legitimeren of een verlangen naar verandering onderbouwen.

De inlijving van Gelre en Zutphen bij keizer Karels gecentraliseerde wereldrijk (1543) en de veranderingen in de samenstelling van de bevolking van de stad ten gevolge van migraties en religiewisseling hebben de voortgang van deze ontwikkeling gesmoord en de herinnering aan de conflicten uit het collectief geheugen van de stad gewist. In titel I van het gedrukte *Stadt-recht* (1638 e.v.) stond slechts dat de stad door geen anderen dan burgemeesters, schepenen en raad werd geregeerd, hoewel de functie van raad feitelijk al niet meer bestond. Hoewel het gemeensliedencollege wel degelijk bleef bestaan, was van gemeenslieden in die tekst geen sprake. Heeft dat manco bijgedragen tot de overtuiging van de burgerij dat, aldus de ontwerp-associatie die bij het begin van de Plooiërijen op 8 februari 1703 door de burgerofficieren werd opgemaakt en door de leden van het kramersgilde mede-ondertekend, 'sedeert eenige jaren herwarts de privilegien deser stadt Zutphen seer sin verdonckert gewoorden'?²⁸ De 'burgeren en ingesettenen' vragen dus inzage in en publikatie van de privileges om te kunnen controleren of de regering conform is 'de rechten en privilegien, soo dierbaer onder de hulpe Godts, door het bloedt van onse trouwe voorvaderen bevochten en verkregen, en voorders door keisers, koningen, voorsten daer bij gegeven en vermeenigvuldight', teneinde 'eindelick ens wederom te mogen genieten die langh gewenste vrijheyt, die welcke met het bloedt van onser voorvaderen soo dyerbar is verkregen'.

Waar de magistraat in de komende jaren een ideologie van eendracht en van continuïteit van oude rechten gaat verspreiden, zien we hier bij de burgerij als grondovertuiging naar voren komen dat vrijheid verandering impliceert en tegen tirannen met bloed bevochten wordt. Heeft de magistraat geen vermoeden van de inzet van het conflict of wenst hij koste wat kost een ander geluid te laten horen? Kwade trouw is niet uitgesloten. De belofte die volgens een aan de burgerij verstrekt extract uit het memorie- en resolutieboek op 9 februari 1703 door de magistraat was gedaan om 'de samentlijkke Gildens, voorts het geheele Lichaem van de Borgerie, bij haer Voorrechten, Privilegien en oude hergebrachte Constitutien bij de Voor-Vorsten en andere aen de selve verleent, sonder de minste infractie daer in te willen doen, te maintineren', is niet teruggevonden in het memorie- en resolutieboek zelf, ondanks het echtheidswaarmaerk van secretaris mr. Philips van Essen.²⁹

Intussen ontwikkelt zich een fundamenteel verschil van visie tussen het inmiddels door gilden en compagnieën geheel vernieuwde gemeensliedencollege en de afgevaardigden van de verzamelde burgerij zelf. Het college neigde ertoe zich te gedragen als een tweede lid van de stadsregering, terwijl de burgerij stelde dat de gemeenslieden slechts in haar opdracht handelden, als gedeputeerden zonder eigen rechtsmacht. Deze opinie is het duidelijkst verwoord in het reglement dat op de dag van de magistraatskeur (22 februari 1703) door de gecommitteerden van alle gilden en compagnieën en tevens door de magistraat werd getekend en dat wellicht was opgesteld door de radicale ex-gemeensman en jurist dr. Frans Hendrick Engelen, eerste ondertekenaar en gecommitteerde namens het linnenweversgilde (dat voor een derde uit analfabeten bestond).

De burgerij, d.w.z. de gezamenlijke gecommitteerden van de gilden en compagnieën 'constituerende het lichaem vande Gemeente', stelt daarin dat de dood van de erfstadhouder haar weer recht geeft op de regeringskeur; de magistraatsleden worden door de burgerij voor drie jaar tot regenten 'gecommitteert', waarna 't volck in 't aennemen van het vrije recht van de keur sullen ongecortet blijven' en samen met vertegenwoordigers van de magistraat en van 'gequalificeerde gemeenslieden' zou 'beraemen sodane heilsame middelen als tot herstellinge ende behoudenis van der volckeren vrijheit, voorts gemeine ruste ende welwesen' nodig zou zijn.³⁰

In deze merkwaardige tekst – en in het reglement voor de schepenstoel van 2 juli 1703, dat daarmee overeenstemt – wordt niet alleen geschiedenis gebruikt, maar ook gemaakt. We worden hier geconfronteerd met een nieuwe machtsstructuur, in de vorm van een driehoek: de soevereiniteit ligt bij 'het volk' (de gedeputeerden van gilden en compagnieën, die overigens niet zonder meer gildeleden hoeven te zijn), dat toezicht houdt op de beide gecommitteerde en rivaliserende colleges van schepenen en gemeenslieden, die impliciet als twee bijna gelijkwaardige leden van de ene regering worden beschouwd. Van gedeputeerden en toezichthouders namens het volk zijn de gemeenslieden nu tot 'objectieve bondgenoten' van de magistraat geworden – een wat vreemde gedachten-gang als men bedenkt dat diezelfde gemeenslieden zojuist door dat volk in vrij-

heid waren gekozen. We mogen hier vermoedelijk dan ook een poging zien om zo niet een democratische, dan toch minstens een echt republikeinse bestuursstructuur vorm te geven, waarbij een structureel wantrouwen werd ingebouwd jegens de bestuurders die, zoals we hebben gezien, bijna automatisch uit de meer ontwikkelden en de beter gesitueerden werden gekozen.

In zekere zin herhalen de gebeurtenissen uit 1494 zich, met dien verstande dat de gemeenslieden, die intussen tot een belangengroep zijn geëvolueerd, nu zelf onder curatele komen te staan. Eigenlijk is het gemeensliedencollege daarmee overbodig geworden, want de gecommiteerden uit de gilden en compagnieën vormen zelf al een college uit de 'massa des volcks'. Maar een duidelijk verschil met het oproer van 1538 ligt in de nu uitdrukkelijk en meermaals geformuleerde eis tot inzage in de privileges uit het stadsarchief. Vrije toegang tot de historische documentatie vormt een wezenlijke voorwaarde voor beheersing van de stad door de burgerij zelf, en de terughoudendheid van de magistraat in dat opzicht spreekt boekdelen. Volstond men in 1538 met de vraag om voorlezing van de privileges teneinde de naleving ervan te kunnen controleren³¹, nu wenst de burgerij een publikatie om er zelf mee aan het werk te kunnen gaan. Wijst dat niet op een ontluikend historisch besef dat niet per sé meer naar de oorsprong terug wil maar ontwikkelingsstadia als zinvol in zichzelf ziet?

Zeker leefde dat idee bij de gemeenslieden. Zo kan de gemeensliedenassociatie uit de steden van het Zutphense kwartier in 1704 dan ook verklaren 'van geene andere gedachten off intentie te sijn (. . .) om de regeeringe te laten in die forme, en op die voet, als deselve, sedert den jaere 1641 tot 1672 geweest is'.³² Model staat hier een soort 'gouden eeuw' van de gezworen gemeenten, voorafgaand aan het regeringsreglement van 1675 waarbij de stadhouder de driejaarlijkse aanstelling van zowel schepenen als gemeenslieden in handen werd gelegd, maar volgend op de periode waarin de gemeenslieden niet méér dan een spreekbuis van de gilden waren geweest. Het zelfbewuste college ziet zijn taak nu als een permanente controle- en correctiefunctie ten aanzien van het stadsbestuur. En het eist de historische instrumenten op om die taak naar behoren te kunnen vervullen.

Het duidelijkst komt dat naar voren in 1717, naar aanleiding van het Statenplakkaat van 21 oktober, waarbij de stedelijke regeringen weer voor het leven werden aangesteld. Juist het Zutphense gemeensliedencollege (en daarin, tekenend genoeg, bovenal de academici) raakte in rep en roer en liet al op 21 november een *Korte en eenvoudige deductie tot justificatie van de regten en privilegiën der stad Zutphen* van de hand van advocaat en gemeensman mr. Willem Welmers drukken. Deze vocht de wettigheid van het plakkaat aan omdat het een loopje nam met de historische ontwikkeling. De kracht die een dergelijk argument intussen gekregen had, moge blijken uit de sententie die het Hof van Gelre enkele maanden later tegen Welmers uitsprak: hij werd infaam verklaard en levenslang uit de provincie verbannen, alsof hij een staatsgevaarlijk misdadiger was.³³

Dit vonnis doet al vermoeden dat historische ontwikkelingen nu zelf door velen als een geldige bewijsgrond werden gezien – althans moeten magistraat

en Hof daar bang voor zijn geweest. In ieder geval bleek een goede zeventig jaar later, bij de pamflettenstrijd tussen gemeenslieden en magistraat in de patriottenjaren 1783-84, hoezeer de ontwikkeling van een lineair historisch besef versneld werd door toegang tot de archiefbronnen zelf. Moest de gezworen gemeente in 1703 noodgedwongen nog volstaan met een vage verwijzing naar oude voorrechten en privileges, nu kon een beredeneerd gebruik worden gemaakt van stukken uit het archief zelf, wellicht door de medewerking van drie dissidente magistraatsleden.³⁴ Kern van de grieven van de gemeenslieden was, dat de magistraat ondanks een uitvoerige remonstrantie in die zin (28 mei 1783), weigerde het college van gemeenslieden als 'het Tweede Lid van de Regeering der Stad Zutphen' te erkennen en dientengevolge eveneens weigerde 'om de verdonkerde voorregten en privilegien [van de burgerij; W.F.] te herstellen', zoals in een adres van twaalf burger-gecommitteerden (2 april 1783) was gevraagd. Met die verdonkeremaande privileges worden nu echter niet langer allerlei mistige rechten uit veeleer vermoede dan gekende charters bedoeld, maar nauwkeurig omschreven rechten van de burgerij bij bepaalde aspecten van het bestuur en beheer van de stad, zoals bekend uit historische precedentes. Het gebruik van archiefmateriaal scherpt dus niet alleen de argumentatie aan, maar leidt er tevens toe dat door nauwkeuriger inzicht in het wel en wee van de stad en haar instellingen het verloop van de geschiedenis zelf bewijskracht gaat krijgen.

De magistraat tracht vervolgens de pretentie van gemeenslieden en burgerij weg te wuiven omdat ze op 'futile gronden' zou steunen (30 juli 1783). Daarmee wordt bedoeld op het gebrek aan een geschreven rechtsgrond voor het optreden van het gemeensliedencollege in het stadsrecht. Maar dat (gedrukte) stadsrecht was door de magistraat zelf zodanig geredigeerd dat, wat de regeringsvorm betreft, slechts middeleeuwse rechtsbronnen waren gebruikt, zodat de gemeenslieden er wel buiten moesten vallen.

Gesteund door een petitie met 502 handtekeningen uit de burgerij (5 januari 1784) hebben de gemeenslieden intussen echter een geheel andere geschiedvisie ontwikkeld. Wanneer zij in hun remonstrantie aan de magistraat van 4 februari 1784 dan ook stellen dat hun positie als tweede lid van de regering gegrond is 'op de aloude Constitutie en inrigtinge dezer Stad', dient men die beide termen in een dynamische betekenis te nemen. Zij doelen niet uitsluitend op het gedrukte stadsrecht, maar op een cumulatie van historische gegevens van allerlei aard en status: vanaf de simpele vermelding van een 'gemeynte' in een charter uit 1330, via bestuurlijke of juridische stukken als raadsresoluties en bepalingen van het gemeensliedencollege zelf, tot en met de historische handelingen en verworvenheden van de burgerij tijdens de Plooierijen.

Nieuw is dat rechten hier niet alleen meer worden gegrond op oorkonden, statuten of reglementen, maar dat de historische ontwikkeling zelf als een rechtsgrond wordt gebruikt: '(. . .) dat het historice en juridice bewezen is uit onzer Stads Constitutie'. Bovendien bevat die constitutie niet een gerichte en geïnteresseerde selectie uit de rechtsbronnen, op basis van een norm of een groepsbelang, maar wordt zij beschouwd als een verzameling van de totaliteit van de

rechtshandelingen die de stad bij woord of daad in haar geschiedenis heeft gesteld. Die geschiedvisie veronderstelt natuurlijk wel dat het ook de hele stadsgemeenschap, en niet alleen het schepencollege als daartoe door de graaf gemandateerd, vanaf het allereerste begin subject van rechtschepping kan zijn. In het voetspoor van een aanzwellende stroom patriotse literatuur over de Bataafse vrijheid, nemen de gemeenslieden dan ook aan dat de 'aloude vryheid, die geene oppermagt erkent, dan die uit den boezem van het volk proflueert' aan de oorsprong van onze samenleving stond, en dat die zich weerspiegelde 'in die primordiale Constitutie dezer Stad, welke zekerlyk democratisch (sic voor democratisch; W.F.) is geweest en zelfs zodanig ten tyde der graaven heeft plaats gegrepen'.

Maar, aldus de gemeenslieden, reeds in de tijd van historieschrijver Slichthorst, rond 1650, blijkt men feitelijk aan die rechten van de gemeente te zijn gaan knagen, hoewel hieruit 'niet tot verminderinge van ons constitutioneel gezag en mededirectie (kan) geconcludeert worden'. Gelukkig werden de burgers bij de Plooierijen hun rechten weer bewust en kon het reglement van 1705 dat gezag dan ook weer herstellen en 'den helderen dageraad van onze eerst opluikende vryheid wederom' vertonen. Maar in 1717 bewerkte de afschaffing van de driejaarlijkse magistraatskeur weer een terugkeer naar de verdorven situatie van vóór 1703. Tegelijk ontfutselde de magistraat 'op de illegaalste wyze' de charters en papieren aan de gemeenslieden om hen onkundig te houden 'van de radicaliteit der aan Haar competerende rechten en privilegien'.

Het antwoord van de magistraat is steevast hetzelfde: het enige fundament van de regering is het gedrukte stadsrecht, dat zelf steunt op een geschreven versie in het stadsarchief, die weer als enige rechtsgrond graaf Otto's charter van 1190 heeft. Die brief kent uitsluitend een college van twaalf schepenen. Al wat daaraan is toegevoegd, is slechts geldig als en voor zover het binnen de enge, beperkende termen van die 'constitutie' blijft. De magistraat verzet zich dus tegen elke cumulatie van rechten welke die basis bedoelt te verbreden. En natuurlijk vooral als deze, zoals het reglement van 1705, 'zyn geboorte verschuldigd is aan oproeren, en violentien van een populaire regering, die (. . .) voor altoos voor de posteriteit behoorde verborgen te blyven'.

We maken nu de balans van deze ontwikkeling over drie volle eeuwen op. Ontegenzeggelijk mag worden gesteld dat de burgerij door de conflicten heen geleerd heeft om met haar eigen geschiedenis om te gaan, die te beheersen en haar in dienst te stellen van een streven naar verandering van de stedelijke samenleving. Het zal geen toeval zijn dat dit leerproces vooral bij de gemeenslieden en de academici onder de burgerij naar voren komt. Hun sociaal-cultureel vormingsniveau verleende hun een intellectuele habitus waarin bepaalde gebruiksvormen van historische documenten pasten. Aanvankelijk worden die documenten simpelweg gebruikt als bewijsplaatsen voor vermeende of wettige rechten. Terug naar vroeger, is dan het wachtwoord. Maar al vroeg in de achttiende eeuw breekt de ontwikkeling door naar een dynamischer geschiedbegrip dat de stadia van het historisch wordingsproces in hun eigen waarde begint te zien: dingen (in

dit geval de vertegenwoordigingsstructuren van de burgerij) zijn goed omdat ze historisch zo gegroeid zijn. Daarmee wordt de geschiedenis tot een onomkeerbaar proces. Het cyclische 'terug naar den beginne', naar de aloude vrijheid, dient dan nog slechts een tactisch doel, namelijk de legitimatie van het fundamentele recht op zo'n nieuwe, lineaire geschiedvisie tegenover een recalcitrante, ja geschiedvervalsende magistraat.

Dat de magistraat inderdaad actief heeft geprobeerd de hete hangijzers uit de Zutphense geschiedenis te verduisteren, lijkt niet onaannemelijk. De stadsregering neemt de documentatie van het rivaliserende college in beslag, weigert het archief te openen en loopt als een kat om de hete brij van de historische argumentatie heen. Zij beheerst het collectief geheugen van de stad en weet de herinnering aan 1492, 1526 en 1538 uit te wissen. In plaats daarvan verkondigt zij een ideologie van rust en eendracht, gebaseerd op een eng-lineaire, bijna finalistische geschiedvisie: alles ligt reeds als in een notedop in de oorsprong – de stadsrechtbrief – besloten. Daarmee wordt de weg afgesneden naar welke structurele bijstelling ook.

Deze conclusies sluiten aan bij de analyse die hierboven van de sociaal-culturele positie van zowel schepenen als gemeenslieden is gegeven. Er bestaat geen wezenlijk verschil in geschiedbeeld tussen beide groepen. Beide vertonen reeds vanaf de zestiende eeuw een tendens om de lineaire opvatting van de historische ontwikkeling te laten prevaleren boven de cyclische. Maar die laatste behoudt een grote strategische waarde omdat ze rechten kan legitimeren of de norm van het collectieve ethos van de stedelijke samenleving kan aangeven. Wanneer de burgerij in de Patriottentijd door een nieuw besef van het onomkeerbare verleden, haar *eigen* verleden, tot de ontdekking komt dat de geschiedenis door de magistraat wordt gemanipuleerd en dat zij door zelf met de geschiedenis te gaan werken dus haar eigen toekomst in handen kan nemen, zien we bij de magistraat dan ook een krampachtige fixatie op het cyclisch model optreden. Terugkeer naar de oude rechten is de enige legitieme positie, aldus de boodschap die de gemeenslieden te horen krijgen. Maar dan is het al te laat. Drie van de twaalf magistraatsleden hadden dat trouwens al begrepen.

Noten

1. Over de inhoud van die historische kennis, voorzover af te leiden uit boekenbezit en lectuur, handelen andere bijdragen in deze bundel. Ik ga daar verder niet op in.
2. Zie hierover meer in het algemeen: R. W. Tadama, *Geschiedenis der stad Zutphen* (Zutphen/Arnhem, 1856; Schiedam, 1976²) 261-272; A. H. Wertheim-Gijse Weenink, *Democratische bewegingen in Gelderland 1672-1795* (Amsterdam, 1973); idem, *Twee woelige jaren in Zutphen. De plooiërijen van 1703 tot 1705* (Zutphen, 1977). De oudste conflicten lijken terug te gaan tot 1446 (Tadama, *Geschiedenis*, 118).
3. Vgl. C. O. A. Schimmelpenninck van der Oije, 'Het optreden der gemeenslieden te Zutphen, 1538-1543, naar de memorie van Johan van Voorthuisen', *Bijdragen en mededelingen 'Gelre'* 65 (1971) 39-83. Zie voor het oligarchiseringsproces van de

- Zutphense magistraat in die periode: W. P. Blockmans, 'Mobiliteit in stadsbesturen 1400-1550', in: D. E. H. de Boer & J. W. Marsilje, red., *De Nederlanden in de late middeleeuwen* (Utrecht, 1987) 236-260, vooral 251-254, waar echter geen aandacht aan de beroepen van schepenen en raden wordt besteed.
4. Het materiaal voor de sociaal-culturele analyse van schepenen en gemeenslieden is bijeengebracht in het raam van een nog lopend onderzoek naar onderwijs en samenleving in Zutphen. Zie voor de opgave van de bronnen en een eerste analyse mijn dissertatie *La Société néerlandaise et ses gradués, 1575-1814. Une recherche sérielle sur le statut des intellectuels* (Amsterdam/Maarssen, 1981) passim.
 5. Secretarissen en schepenen zijn hier tezamen genomen gezien de overeenkomst van het recruteringsveld en de frequentie van de overgang van de ene naar de andere functie. Overigens zijn van de 195 hier geanalyseerde gemeenslieden er 2 secretaris en 22 schepenen geworden (in totaal 12,3%); allen waren afkomstig uit de bovenlaag zoals in tabel 1 gedefinieerd, met uitzondering van de hierna te noemen kramer Hendrik Couleman. In de bovenlaag (maar niet in de middenklassen) was de functie van gemeensman kennelijk één van de opstapjes naar het schepenenambt.
 6. Het album van de Zutphense Latijnse school begint pas in 1674; wie op latere leeftijd gemeensman of schepenen is geworden kan vóór die tijd de school hebben bezocht. Over de Illustre school van Zutphen zelf (opgericht in 1686) bestaat voor deze periode geen album studiosorum.
 7. Vgl. summier R. Bastiaanse en M. Evers, 'Ontwikkelingen binnen het onderwijs aan de Gelderse Latijnse scholen in de 17de en 18de eeuw', *Bijdragen en mededelingen 'Gelre'* 77 (1986), 68-91, met name 77-78; en meer in het algemeen F. de Dainville, 'L'enseignement de l'histoire et de la géographie et le "ratio studiorum"', *Analecta gregoriana* 70 (1954) 123-156, dat de jezuïetencolleges betreft maar ook op het overige humaniora-onderwijs van toepassing is.
 8. Zie de *Boekzaal der geleerde waerelt*, 1739 e.v., rubriek Akademie- en schoolnieuws, voor de Latijnse school van Zutphen op de betrokken jaren.
 9. Over hem: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, X, 1169-1170.
 10. Lijsten van gemeenslieden (1575-1582 en 1617-1749) in Gemeentearchief Zutphen (GAZ), Oud-archief, inv. nr. 107, s.v. Gemeenslieden. Zie voor de benoeringen in 1703-1705 tevens het afschrift van het hs. Schier in Cas 70 van de Collectie Schomaker, I, 7 (Rijksarchief Gelderland), beschreven bij Wertheim-Gijse Weenink, *Twee woelige jaren*, 8-10, die hoofdzakelijk op dit handschrift steunt. Ik ben mw. Wertheim grote dank verschuldigd voor de bereidwilligheid waarmee ze mij haar gegevens ter beschikking heeft gesteld.
 11. Een lijst van de leden van de 12 gilden en de 5 burgercompagnieën (7/12-2-1703) bevindt zich in Cas 71 (kopie van een hs. van Lambert Verbeek, scriba van de gemeenslieden) van het in noot 10 geciteerde handschrift.
 12. Vgl. S. Hart, *Geschrift en getal. Een keuze uit de demografisch-, economisch- en sociaal-historische studiën op grond van Amsterdamse en Zaanse archivalia, 1600-1800* (Dordrecht, 1976) 178, tabel 28, die voor de periode 1701-1725 voor Zutphense bruidegoms in Amsterdam een alfabetiseringspercentage van 86% (mannen + vrouwen 76%) berekent. Maar door het effect van de selectieve migratie zal dit beeld wat overtrokken zijn.
 13. Het is overigens de vraag of een merk in Oost-Nederland altijd als een bewijs van onvermogen tot tekening moet worden beschouwd.
 14. W. E. Smelt, *Het Oud-Archief van de gemeente Zutphen. Tweede stuk* (Utrecht, 1941), 26, regesten 89 en 91; vgl. W. de Vries, *De opkomst van Zutphen* (Arnhem, 1960), 171.

15. Zie bijv. M. M. Doornink-Hoogenraad en W. Zondervan, *Het Oud-Archief van de gemeente Zutphen. Derde stuk: regestenlijst van brieven*, I (Zutphen, 1981) nr. 530, 888, 1086-1087, 2165; II, nr. 3037, 3117, 3142, 4016.
16. *Ibidem*, I, 836, 1422; II, 2270, 3117, 3315.
17. *Ibidem*, II, 3143.
18. Vgl. de aanduiding van het college door magistraatsleden in 1538 bij Schimmelpenninck, 'Het optreden', 47 en 79.
19. Tadama, *Geschiedenis*, 144-145.
20. Doornink-Hoogenraad, *Oud-Archief*, I, nr. 836 (21 augustus 1494).
21. Tadama, *Geschiedenis*, 157-158.
22. Vgl. W. Frijhoff, 'Het Gelders Antichrist-tractaat (1524) en zijn auteur', *Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk in Nederland* 28 (1986) 197, 201.
23. Schimmelpenninck, 'Het optreden', 77.
24. *Ibidem*.
25. *Ibidem*, 50.
26. *Ibidem*, 55.
27. *Ibidem*, 55-56.
28. GAZ, Oud-archief, inv. nr. 692 (vgl. Wertheim-Gijse Weenink, *Twee woelige jaren*, 14).
29. *Ibidem*.
30. *Ibidem* (vgl. Wertheim-Gijse Weenink, *Twee woelige jaren*, 17-19).
31. Schimmelpenninck, 'Het optreden', 77.
32. Koninklijke Bibliotheek, hs 75 K 136 (vm. pamflet Knuttel 15213).
33. Tadama, *Geschiedenis*, 264-268; gecorrigeerd door Wertheim-Gijse Weenink, *Democratische bewegingen*, 86-88.
34. De hierna te citeren stukken uit 1783-84 vindt men alle in GAZ, Oud-archief, inv. nr. 699. Vgl. verder Tadama, *Geschiedenis*, 279-288; Wertheim-Gijse Weenink, *Democratische bewegingen*, 125-128.

Tabel 1

Sociale positie bij aanstelling van de leden van de magistraat en het college van gemeenslieden te Zutphen (in % van het totaal per periode)

	Schepenen en secretarissen		Gemeenslieden					Totaal (zonder dubbel-tellingen)
	1674-1749	Tot aan 15-2-1703	16/18-2-1703	25-2-1703	Aangesteld 1705 t/m 1717	1724 t/m 1749		
A. Bovenlaag								
Adel, leger, functieloos	17,5	—	2,8	5,5	—	3,2	2,6	
Functionarissen van stad en kwartier	42,8	58,8	11,1	11,1	19,0	19,6	21,0	
Schepenen of secretaris onmiddellijk na studie	22,2	—	—	—	—	—	—	
Vrije beroepen (UJD, MD)*	15,9	5,9	8,3	2,8	14,3	15,2	14,4	
Subtotaal	98,4	64,7	22,2	19,5	33,3	38,0	38,0	
B. Middenklassen								
Kramersgilde, pachters, leentafel, boekhandel	1,6	29,4	41,7	33,3	34,5	32,6	33,9	
Tappersgilde, brouwers, herbergiers, wijnkopers	—	5,9	16,7	16,7	10,7	8,7	9,7	
Edelambacht (zilver, tin)	—	—	2,8	2,8	1,2	4,4	2,6	
Negen overige gilden	—	—	11,1	19,4	14,3	10,9	10,8	
Uit de burgercompagnieën (gilde onbekend)	—	—	5,5	5,5	6,0	5,4	4,6	
C. Lagere klassen								
Ambachtslieden buiten gildeverband of knechts	—	—	—	2,8	—	—	0,5	
Subtotaal	—	—	—	—	—	—	—	
Kramers, tappers, zilversmeden	1,6	35,3	61,2	52,8	46,4	45,7	46,2	
Rest midden- en lagere klassen	—	—	16,6	27,7	20,3	16,3	15,9	
Aantal personen	63	17	36	36	84	92	195	

* *Utriusque Juris Doctor en Medicinae Doctor.*

Tabel 2

Intellectuele positie van de leden van de magistratuur en het college van gemeenslieden te Zutphen (in % van het totaal per categorie en per periode)

	Schepenen en secretarissen		Gemeenslieden				Totaal (zonder dubbeltellingen)
	1674-1749	Tot aan 15-2-1703	16/18-2-1703	25-2-1703	Aangesteld 1705 t/m 1717	1724 t/m 1749	
A. Uit de bovenlaag^a							
Ten minste latijnse school ^b	6,5	—	25,0	42,9	7,1	14,3	12,2
Universitaire studie zonder graad ^c	27,4	18,2	12,5	14,2	10,7	5,7	9,4
Idem met graad	58,1	63,6	50,0	42,9	75,0	68,6	67,6
Totaal latijnse opleiding	92,0	81,8	87,5	100,0	92,8	88,6	89,2
Aantal personen	62	11	8	7	28	35	74
B. Uit de midden- en lagere klassen^a							
Ten minste latijnse school ^b	—	—	10,7	10,3	21,4	28,0	22,3
Universitaire studie zonder graad ^c	100,0	16,7	17,9	6,9	3,6	1,8	5,0
Idem met graad	—	—	—	—	—	1,8	0,8
Totaal latijnse opleiding	100,0	16,7	28,6	17,2	25,0	31,6	28,1
Aantal personen	1	6	28	29	56	57	121

^a Voor de samenstelling, zie tabel 1.

^b Latijnse school pas vanaf 1674 bekend, dus tot ca. 1700 cijfers mogelijk onvolledig.

^c De Illustre school van Zutphen niet meegerekend.